

УДК 60.8

ПРОБЛЕМЫ ЦИФРОВОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

старший преподаватель Маллабоев Носиржон

преподаватель Собирова Насиба

студент Джалилов Хумоюн

Наманганский инженерно-строительный институт

Республика Узбекистан, город Наманган

Аннотация: В статье освещаются основные проблемы цифровой криминалистики. В то же время была предоставлена информация о важности социальных отношений с использованием информационных технологий и телекоммуникационных систем, о стоимости денежных и материальных потоков, задействованных в этой сфере.

Ключевые слова: информация, телекоммуникации, технологии, коммуникация, программное обеспечение, микроблок, восприятие, эксперт, проблема, информация.

DIGITAL CRIME PROBLEMS

Senior Lecturer Mallaboev Nosirjon

teacher Sobirova Nasiba

student Jalilov Humoyun

Namangan Civil Engineering Institute

Republic of Uzbekistan, Namangan city

Abstract: The article highlights the main problems of digital forensics. At the same time, information was provided on the importance of social relations using information technology and telecommunication systems, on the cost of cash and material flows involved in this area.

Key words: information, telecommunications, technology, communication, software, microblock, perception, expert, problem, information.

РАҚАМЛИИ КРИМИНАЛИСТИКАНИНГ МУАММОЛАРИ

катта ўқитувчи Маллабоев Носиржон

*ўқитувчи Собирова Насиба
талаба Жалилов Хумоюн*

*Наманган мухандислик-қурилиш институти
Ўзбекистон Республикаси, Наманган шаҳри*

Аннотация: Ушбу мақолада рақамли криминалистиканинг асосий муаммолари ёритиб берилган. Шу билан бирга, ахборот технологиялари ва телекоммуникация тизимларидан фойдаланган ҳолда амалга оширилаётган ижтимоий муносабатларнинг аҳамияти, ушбу соҳага жалб қилинган пул ва моддий оқимларнинг қиймати ҳақида маълумот берилган.

Калит сўзлар: ахборот, телекоммуникация, технология, коммуникация, дастур, микроблок, идрок, эксперт, муаммо, маълумот.

Инсоният жамияти ўз рақамли ривожланиш босқичига жадал кириб бормоқда. Анъанавий ижтимоий муносабатлар тобора янги ахборот технологияларидан фойдаланиб амалга оширилмоқда ва улардан фойдаланмасликнинг деярли имкони йўқ. Афсуски, ушбу соҳани замонавий ҳуқуқий тартибга солиш технологиянинг ривожланиши суръатларидан тобора ортда қолмоқда. Амалдаги ҳуқуқий механизмлардан фойдаланишга бўлган уринишлар самарасиз бўлиб, керакли натижани бермаяпти.

Шу билан бирга, ахборот технологиялари ва телекоммуникация тизимларидан фойдаланган ҳолда амалга оширилаётган ижтимоий муносабатларнинг аҳамияти, ушбу соҳага жалб қилинган пул ва моддий оқимларнинг қиймати уларнинг жиноий тажовуз объекти бўлиб қолишига олиб келади. Жиноят маълумотлари статистикаси юқори технологиялар (компьютер маълумотлари) соҳасидаги жиноятлар, уларнинг аниқланиш даражаси пастлиги ва уларга етказилган зарар миқдори муттасил ўсиб бораётганлигини тасдиқлайди.

Мазкур муаммолардан келиб чиққан ҳолда ушбу тоифадаги жиноятларни аниқлаш ва тергов қилишнинг самарали усуллари ишлаб чиқиш долзарб бўлиб қолмоқда. Ахборот технологиялари ва телекоммуникацияларнинг энг илғор ютуқларидан кенг фойдаланиш билан боғлиқ ушбу тоифадаги жиноятларнинг ўзига хос хусусияти ушбу масалани янада кескинлаштирмоқда. Биринчи навбатда бундай жиноятларни содир этувчи ва ташкиллаштирувчи шахслар юқори маълумот даражаси, ностандарт ижодий ёндашиш, шунингдек, компьютер ускуналари ва радио жиҳозларидан фойдаланиш бўйича, чуқур назарий билим ва амалий кўникмаларга эга эканликлари билан ажралиб туради.

Ҳозирги шароитда ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги жиноятчиликка қарши кураш инновацион ёндашувлар ва муҳим ўзгаришларни талаб қилади. Биринчидан, бу жиноятларнинг ушбу тоифасини аниқлаш ва тергов қилиш бўйича амалдаги жиноий процессуал тартибга солишдаги ўзгаришлар, махсус билимларни жалб қилиш шакллари такомиллаштириш, шунингдек, жиноий таъқибнинг барча иштирокчиларининг махсус техник тайёргарлиги даражасини кескин ошириш зарур.

Амалдаги жиноий-процессуал қонунчилик нафақат ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги жиноятларни аниқлаш ва тергов қилиш учун зарур бўлган махсус билимларнинг таркиби тўғрисидаги маълумотларни, балки махсус билим тушунчасининг умумий таърифларини ҳам қамраб олмаган.

Шу билан бирга, махсус адабиётларда турли олимлар томонидан кўп йиллик илмий изланишлар натижасида ушбу тоифага нисбатан аниқ тушунчалар етарлича келтирилган. Мавжуд таърифларнинг ичида энг аниқ ва қисқача тавсифни Э.Р. Россинская тақдим этган бўлиб, бу ерда махсус билимлар "жиноий, фуқаролик ишлари бўйича суд процесслари жараёнида юзага келадиган масалаларни ҳал қилиш учун зарур бўлган махсус

тайёргарлик ва касбий тажриба натижасида олинган маълум бир фан ёки технология, санъат, хунармандчилик соҳасидаги назарий билимлар ва амалий кўникмалар тизими" деб таърифланади.

Ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасига мувофиқ, ушбу таърифда суриштирувчи ёки терговчи муайян процессуал ҳаракатларни мустақил равишда бажаришга қарор қилишда ёки жалб қилинган мутахассис ёки эксперт томонидан зарур бўлган махсус билимларнинг мавжудлигини баҳолашда қарор қабул қилишда эътиборга олиш керак бўлган бир қатор асосий хусусиятларни таъкидлаш ўринлидир.

Биринчидан, махсус билимлар соҳаси информатика соҳасида маълум ва мавжуд бўлган нарсалардан фарқ қилиши, умумий таълим ва оддий одамнинг кундалик тажрибасиданда кенгроқ бўлиши лозим.

Кўп маротаба таъкидланганидек, махсус билимлар умумий маълум бўлган билимлардан фарқ даражаси одамлар ўртасида жуда ўзига хос ва ўта субъектив мавзу ҳисобланади. Бундан ташқари, вақт ўтиши билан (ўрганиш чоралари бўйича) бир хил одам учун махсус билим аста-секин одатий ҳолга айланади ва ҳеч қандай муаммо ёки қийинчилик туғдирмайди. Аммо, бизнинг фикримизча, маҳаллий ўрта таълимни ислоҳ қилиш ва информатика ва ахборот-коммуникация технологияларига ўрта (тўлиқ) таълим стандартларини жорий этиш, шунингдек, ягона давлат имтиҳонидан сўнг, бу ёки бошқа билимларнинг қанчалик аҳамиятли эканлигини баҳолашга имкон берадиган аниқ қонуний асос пайдо бўлди.

Кўрсатиб ўтилган стандартни синчковлик билан ўрганиш шунини кўрсатадики, ўрта (тўлиқ) умумий маълумотга эга бўлган оддий шахс (суриштирувчи, терговчи, адвокат ва судьяни англатади) нафақат информатика ва ахборот технологияларининг асосий тушунчалари ҳақида тасаввурга эга бўлиши, балки уларни амалий кундалик фаолиятида қўллаш кўникмаларига ҳам эга бўлиши керак. Стандарт матнида таъкидланганидек, улар "информацион муҳитда автоматлаштирилган

ахборот тизимлари ва алоқа фаолиятини автоматлаштиришда қўллай олиш қобилиятига эга бўлиш лозим. 2012 - 2013 йилларда информатика фанидан ўтказилган имтиҳоннинг аниқ мисоллари мазмуни шуни кўрсатадики, ўрта мактаб битирувчисининг тайёргарлиги даражаси ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги жиноятларни тергов қилишда учрайдиган жуда муҳим ҳаракатлар мажмуасини амалга ошириш учун етарли бўлиши керак. Шу билан бирга, стандартнинг деярли бирор бир қисми билан (информатика фанлари ва АКТ соҳасидаги имтиҳон мисоллари) операцион тизим, почта мижозлари, браузерлар ва бошқалар билан амалий жиҳатдан боғланмаганлиги эътиборни тортади.

Бироқ, сўнгги йилларда рақамли криминалистика (digit forensics) воситалари ва технологияларининг фаол ривожланиши билан, рақамли ташувчи воситалардан криминалистик маълумотларни қидириш ва ажратиб олиш автоматик ёки ярим автоматик махсус дастурий ва аппарат воситалари мажмуаларидан фойдаланиб амалга оширилмоқда. Бундай ҳолда, қоида тариқасида, қурилманинг (дастурнинг) стандарт ишлаш режимини ёқиш / ўчириш учун бирон бир махсус кўникма ёки махсус билим талаб қилинмайди. Шунинг учун бундай операцияларни бажариш учун мутахассисни жалб қилиш ёки экспертиза тайинлаш талаб қилинмайди. Терговчи бу ҳаракатларни ўзи мустақил равишда бажара олади. Адолат нуқтаи назаридан, шунга қарамай, бир нечта жуда муҳим жиҳатларга эътибор қаратиш зарур[10]:

- Мавжуд қурилма ёки дастур криминалистик муаммоларни ҳал қилишга мўлжалланган бўлиши лозим, яъни ушбу қурилмалар ва дастурларни ишлаб чиқувчилар ишлатиладиган махсус билимларни олдиндан аппарат ёки дастурий кодда қайд этишган бўлади. Криминалистика воситасида бундай хусусиятларни мавжудлигини текширишнинг идеал усули бу уни амалий фойдаланишдан олдин махсус сертификатлашдир. Афсуски, ҳозирги вақтда рақамли криминалистика

воситаларини сертификатлаштиришни тартибга солиш усуллари мавжуд эмас.

- Терговчи ушбу воситалар билан таниш бўлиши ва улардан фойдаланиш асосларини билиши лозим. Бироқ, унинг ҳаракатлари оддий стандарт операциялар чегарасидан чиқмаслиги керак.

Иккинчидан, ахборот технологиялари, компьютер ускуналари объекти, дастурий тизимларнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисидаги назарий билимлар аниқ технологиялар ва дастурий-техник воситалар билан ишлашда амалий кўникмаларга эга бўлиши шарт.

Махсус илмий салоҳият, ҳаттоки илмий даража ва ахборот технологиялари соҳасидаги мутахассис унвонига эга бўлишлик ҳам унинг маълум бир ахборот тизимидан фойдаланиш бўйича юқори малакали эканлигини кафолатламайди. Масалан, операцион тизимлар назарияси бўйича дарс берадиган ва уларнинг тузилиши ва ишлашининг барча хусусиятларини мукаммал тушунадиган ўқитувчи ёки профессор, маълум бир операцион тизимда дастурий таъминотни амалга ошириш тафсилотларини билмаслиги мумкин. Шундай қилиб, ҳатто ғоявий жиҳатдан ўхшаш, POSIX операцион тизимининг дастурий таъминотига мос келадиган оилада ҳам муайян функцияларни амалга оширишда жуда катта фарқларга эга бўлган ўзига хос вариантлар (Linux, FreeBSD, Solaris ва бошқалар) ажралиб туради. Бундан ташқари, ушбу тафовутлар криминалистик маълумотларнинг ўта муҳим манбаи бўлиши мумкин.

Шундай қилиб, ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги "махсус билимларга эга бўлиш" мутахассиснинг нафақат назарий тайёргарлигига, балки маълум бир жиноят ишида пайдо бўладиган муайян ахборот тизимида ишлашнинг амалий кўникмаларига эга эканлигини англатади. Терговчи ёки суриштирувчи керакли мутахассисни (экспертни) маълум процессуал ҳаракатларни бажаришга жалб қилиш учун танлашда, маълумот ва маълумот даражасига эътибор қаратмаслиги керак.

Бундан ташқари, баъзи ҳолларда, электротехник муҳандис, радиотехника ёки электроника муҳандисни тайёрлашнинг ўзига хос хусусияти унга аниқ кўринмайди. Терговчи учун янада қийин вазифа - бу мутахассиснинг амалий кўникмаларини баҳолаш. Ушбу масалада маълум бир йўналтирувчи аҳамиятни бирор бир ахборот тизимидан фойдаланиш тажрибаси (давомийлиги) ва содир бўлган ғайриоддий вазиятларда унинг ҳаракатларининг хроникасини кузатиш орқали эришиш мумкин.

Учинчидан, ахборот ёки телекоммуникация технологиялари соҳасидаги жиноятларни тергов қилиш жараёнида тергов ёки бошқа процессуал ҳаракатларга жалб қилинган мутахассис (эксперт), жиноий аҳамиятга эга бўлган маълумотларни (рақамли криминалистика воситалари) тергов қилиш учун ихтисослаштирилган аппарат таъминот ва дастурлардан фойдаланиш бўйича махсус тайёргарликка эга бўлиши керак.

Ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги жиноятларни тергов қилишда терговчи билан содир бўладиган барча нарсалар рақамли криминалистика воситалари призмасидан сезилади: ҳар бир махсус дастурлар ва техник воситалар маълум бир маълумот (математик) моделлари асосида қурилган. Ушбу рақамли криминалистика воситаларининг хусусиятлари олдингиларидан анча фарқ қилади.

Масалан, микроблокларни тадқиқ этиш учун ишлатиладиган катталаштириш ойнаси ўрганилаётган объектнинг хусусиятларини, объект ҳақида маълумотни ўзгартирмасдан оддийгина кучайтиргич вазифасини бажаради.

Бошқа томондан, рақамли тасвирни криминалистик экспертизаси учун ишлатиладиган дастур (масалан, расмни файл) дастлаб маълум бир маълумотлар тузилмаси (расмни сақлаш формати - jpg, tiff, png ва бошқалар) билан ишлашни ўз ичига олади. Бундан ташқари, агар таҳлил қилинган рақамли маълумотларнинг тузилиши ишлатилган рақамли криминалистика воситаси ғоясига тўғри келса, биз монитор экранда

керакли тасвирни кўрамиз ва агар у мос келмаса, биз маъносиз рангли нукта кетма-кетликга эга бўламиз.

Криминалистик маълумотларини идрок этишнинг аналогли версиясида катталаштирувчи ойна мисолига қайтадиган бўлсак, рақамли криминалистика воситасининг иши қуйидагича ифодаланиши мумкин. Текширилаётган объектга акс эттириладиган ёруғлик катталаштирувчи ойнадан ўтиб, алоҳида бўлакларга (спектрга) бўлинади. Шу билан бирга, улар жойларни маълум бир кетма-кетликда ўзгартирадилар. Бундан ташқари, уларга янги элементлар қўшимча равишда киритилиб, спектрнинг мавжуд бўлакларини қўшиш / камайтириш (кучайтириш ёки бостириш) орқали олинади.

Рақамли криминалистика воситаларининг ишлаши ва уларнинг барча хусусиятларидан фойдаланиш қобилиятини билиш мутахассис (эксперт) олдида турган криминалистик вазифаларни сифатли ҳал қилишнинг энг муҳим шартидир.

Юқоридагиларни умумлаштириш учун биз рақамли криминалистикада ишлатиладиган махсус билимлар таркибини аниқлаш учун (ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги жиноятларни тергов қилишда) қуйидаги вариантни таклиф қилишимиз мумкин.

Рақамли криминалистика соҳасидаги махсус билимлар - бу компьютершунослик ва ахборот ва телекоммуникация технологиялари соҳасидаги назарий билимлар ва амалий кўникмалар тизими, шунингдек, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги жиноий, фуқаролик ишлари, суд ишларини юритиш жараёнида махсус тайёргарлик ва касб-хунар тажрибаси натижасида олинган ахборот тизимлари ва криминалистика технологияларининг криминалистик хусусиятларини билишдир.

Афсуски, ахборот ва телекоммуникация технологиялари нуктаи назаридан махсус билимларнинг классик таърифида бўлгани каби, бизга

энди на хунарамандчилик, на санъат ҳақида гапирмоқлик ўринли бўлади. Зеро баркамолликка олиб келадиган ҳар қандай фаолият санъатдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Стив Морган. "Кибер жиноятлар тўғрисидаги ҳисобот", 2019 йил.
2. http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Потери_организаций_от_киберпреступности
5. Федотов Н.Н. Форензика—компьютерная криминалистика / Н.Н. Федотов.—М.: Юрид. мир, 2007. —432 с.
6. С.Ю.Юсупов, Ш.Р.Гуломов. Цифровая криминалистика: Учебное пособие.—Т.: «Aloqachi», 2018, 284 стр.
7. <http://makcim.yaroslavl.ru/crime.htm> Компьютер жиноятларини белгиладиган барча кодлар Q белгисидан бошланган идентификаторлари.
8. И.Д Медведовский, П.В Семьянов, Д.Г Леонов, А.В Лукацкий “Атака из интернет” Солон-Р 2012.
9. <http://www.uz-cert.uz> Ўзбекистонда компьютер инцидентларига чора кўриш хизматининг расмий сайти.
10. Маллабоев Н., Абдуллаева Н. МЕСТО СИСТЕМЫ “ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА” В РАЗВИТИИ МАЛОГО БИЗНЕСА И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА //Теория и практика современной науки. — 2016. — №. 6-1. — С. 834-838.
11. Маллабоев Н., Шокиров Д. СПОСОБЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ //Теория и практика современной науки. — 2016. — №. 6-1. — С. 826-830.
12. Маллабоев Н., Шокиров Д. СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО ПЛАТЕЖА //Теория и практика современной науки. — 2016. — №. 6-1. — С. 830-834.